

Исмаилов А.А.

**БИЗДИН ЗАМАНДЫН 632-661-ЖЖ. АРАЛЫГЫНДА ИСЛАМ
УКУГУНУН КӨЙГӨЙЛӨРҮН ЧЕЧҮҮДӨ КОЛДОНУЛГАН ЭРЕЖЕЛЕР**

Исмаилов А.А.

**ПРАВИЛА, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ
ИСЛАМСКОГО ПРАВА В 632-661 ГГ. НАШЕЙ ЭРЫ**

A.A. Ismailov

THE RULES USED IN SOLVING PROBLEMS THE ISLAMIC LAW 632-661 ad

УДК: 346.45/21

Макалада ислам укугунун көйгөйлөрү, аларды чечүү жолдору, ошондой эле бул укуктун коомдо калыптанганы каралган.

Негизги сөздөр: укук, эреже, коом, ислам, чек ара, Куран, шариаттык норма, дин, мыйзам.

В статье рассмотрены проблемы исламского права, пути их решения, а также формирование этого права в обществе.

Ключевые слова: право, правило, общество, ислам, граница, Коран, нормы шариата, религия, закон.

Key words: law, rule, society, islam, boundary, the Koran, the rules of shariat, religion, law.

Пайгамбар оо дүйнө салган соң анын жолун улантып, ислам мамлекетин башкарган көрүнүктүү төрт халиф ислам укугунун өнүгүшүнө зор салымын кошкон. Алар: Абу Бакр, Умар, Усман жана Али болгон.

Булардын доору, Абу Бакрдын халифатынан (б.з. 632-634-ж.ж.) башталып төртүнчү халифтин – Алинин (б.з. 661-ж.) халифатынын аягына чейинки дээрлик отуз жылдык адил башкаруучулукту өз кучагына алган. Ошондуктан, ислам тарыхында булар “Адил Халифтер” деген улуу наамга ээ болушкан.

Ислам малекетинин чек аралары тез кеңейүүсү ошол доордун биринчи жыйырма жылына туура келген жана Сирия, Иордания, Египет, Ирак, Персия сыяктуу мамлекеттерди кошуп алуу менен аяктаган. Мусулмандардын алдында жаңы системалар, маданияттар пайда болгонуна карабай ислам укугунда булар үчүн конкреттүү кошумчаларга муктаждык анчейин болгон эмес. Көп сандагы жаңы маселелерди чечүү максатында Адил Халифтер негизинен Ижмаъ (баардык пикирдердин бирдей болушу) негиздерине таянган. Анткени, бул ыкманы Пайгамбар менен кошо Мадинага көчүп барганда, Пайгамбар өзү аларга үйрөткөн болчу. Ижмаъ менен ижтихадды кенен колдонуу процессинде бул Халифтер, Куран менен Суннада бар болгон негизги нормаларга таянып, ислам укугунун негиздери болуп калган процедураларды калыптандырышкан.

Бул доордо биз, Адил Халифтер тарабынан Куран менен Суннадагы мыйзамдардын негизинде иштелип чыгарылган жаңы жашоо маселелерди

чечүү тартибин байкай алабыз. Укуктук негиздөө жасоо үчүн (мусулмандардын коомдук жашоосунда пайда болгон маселелер боюнча өкүм чыгаруу) кээ бир сахабалар колдонгон жалпы тартип каралат. Ошондой эле, бул доордо кийинки убакыттардагы фракциялашуу (жамаатташуу) болбогонун көрөбүз жана кийинки тенденциялардан өтө айырмаланган ошол учурдагы ислам укугунун өзгөчөлүктөрүн көрө алабыз.

Кандайдыр бир жаңы маселени караганда ар бир Адил Халиф маселелени чечүү үчүн төмөнкүдөй тартипти колдонгон:

- Биринчиден, жаңы маселе боюнча жооптуу Куранда карашчу;

- Куранда жооп табылбаса, жаңы маселе боюнча жооптуу Суннадан издешкен;

- Тигил негизги булактардан да жооп табылбаса, көрүнүктүү сахабаларды чогултуп, бул маселе боюнча бирдей пикирге келүүгө умтулушчу. Мындай бирдиктүүлүк пикир Ижмаъ деп аталган;

- Эгер бир пикирге келүү мүмкүн болбосо, көпчүлүктүн (кеңейтилген отурумдун) пикирине кайрылган;

- Маселенин өтө татаал болуп көпчүлүктүн (кеңейтилген отурумдун) пикирине кайрылуу менен да чечилбесе, Халиф өзүнүн Ижтихадына таянган. Мындан кийин бул прецедент (өзүнө окшош болгон кийинки иштерге үлгү) катары колдонулган. Ошондой эле, Халиф Сахабалардын чогулушунда алардын чечимин жокко чыгаруу укугуна ээ болгон.

Булардын доорунда, фракциялашуунун болбошу. Сахабалар арасында тартышуулар болуп, ар кандай укуктук маселелерде ар башка пикирде болсо дагы, алардын арасында эч качан бөлүнүүгө же фракцияланууга (жамаатташууга) алып барган эмес. Фракциялашуу маселесине жол берилбегени жана алардын биримдигинин себеби, төмөнкүчө болгон:

- Халифтердин кандайдыр бир маселеде бир чечимге келүүдө кенешүүгө (шуура) таянуусу;

- Адил башкаруунун негизинде келишимге келүү оңой болгон. Жыйналыштарда жеке амбиция, жеке кызыкчылык дээрлик жок болгондуктан талаш-тартыш аз жана жөнөкөй формада болгон. Албетте, бул Пайгамбардын күчтүү тарбиясы жана зор эмгегинин жемиши эле. Сахабаларда жеке

кызыкчылык алдына коюлбагандыктан мыйзам чыгарууга, атын даңазалоого умтулушкан эмес. Ар бири кыйын маселелерди алардан көбүрөөк билимдүү башка Сахабаларга өткөзүп берүүгө дилгирлик менен мамиле кылышкан. Бирок, мындай кылганы алардын иштен же жоопкерчиликтен качып турганын билдирбейт. Тескеринче, Пайгамбардын ар бир сахабасы мындай учурда жоопкерчиликтин даражасын түшүнүп, бул маселелерде эң туура өкүмдөрдүн чыгарылышы үчүн таза ниет менен шарт түзүүгө умтулушкан;

➤ Хадистерге конкреттүү жана реалдуу маселелерди чечүүдө гана кайрылып, аны көп цитаталоону жактырышкан эмес. Анткени, биринчиден, Пайгамбардын төмөнкү сүздөрүнөн коркуп турушчу: “Менин атымды колдонуп жалган сүйлөгөн, өз ордун Тозоктон табат.”¹ Экинчиден, хадистерди көп цитаталоого түздөн-түз тыюу салынган. Алсак, Халиф Умар ибну ал-Хаттаб, Сахабаларга Куранды үйрөнүүгө жана жаюуга көбүрөөк көңүл бурууга буйрук берген;

Бул доорго таандык ислам укугунун өзгөчөлүктөрү.

Ислам укугунун тарыхтагы өнүгүүсүн жана мазхабдардын эволюциясын изилдөө менен биз ислам укугунун ар кандай саясий жана социалдык-экономикалык оош-кыйыштарга жараша ар кандай өзгөчөлүктөргө ээ болгонун байкоого болот. Биринчиден, Адил Халифтердин заманындагы ислам укугунун өзгөчөлүгү бул анын реалдуу болушу жана гипотетикалык же элертетилген маселелер болбогону, анын бар болгон, чын маселелерге негизделген экенин байкайбыз. Ушул сыяктуу реалдуу ислам укугунун формасы кийин араб тилинде ал-Фикх ал-вакиъ (реалдуу фикх) деп аталды, жана Куфада (Ирак) белгилүү болгон “Ой жүгүртүүчү адамдар” (“Ой жүгүртүүчү адамдар” же “Пикир адамдар”, Ахлу ал-Ра’й) жагынан жакталган гипотетикалык Фикхтан айырмаланган. Экинчиден, Адил Халифтер чечим чыгарууда белгилүү бир тартипти кармоого умтулганын айтсак дагы, алар жана башка Сахабалар Ислам коому (үммөт) толугу менен баш ийе турган катуу процедураларды киргизбеген. Алардын чыгарган өкүмдөрү негизинде кабыл алынган милдеттүү нормаларды жазуу түрүндө калтырган эмес. Шариятта так аныкталбаган тармактардагы мындай жеңилдиктин негизги себеби, бул баардык Сахабалардын мындай иштерде пикир эркиндигин сыйлашкан. Ушундай позиция кийинки доорлордо илим адамдардын жаңы нерсени кабыл албоочулардан айырмаланган. Бул позиция башка Сахабалардын позициясына дал келген. Ал позиция Мусулман коомуна Куранды терең окуп билүү насыяты жана Куранда так аныкталбаган маселелерге жооптуу Курандан издебөө сунушталган. Үчүнчүсү, ислам укугунун ошол доордогу өзгөчөлүгү өкүмдөр жеке

пикирди колдонууну жактырган. Сахабалардын көбү Куран менен Суннадан түздөн-түз маанилерди катуу кармашкан. Алар дайыма бул ыйык маанилерге жеке пикир кошуудан коркуп келишкен. Мисалы, Сахабалардан эң көрүнүктүүсү болгон, Мадинада өмүр бою жашаган Ибну Умар ушундай практиканы жолдогон. Бирок, башка Сахабалар Куран менен Суннада так аныкталбаган тармактардагы маселелер боюнча жеке пикирин кеңири колдонушкан. Ошондуктан, Ислам мыйзамына шек келтирбөө үчүн алар мындай практикадан пайда боло турган каталарда өз жоопкерчилигин кабыл алышкан. Бул мектептин дагы бир өкүлү Абдулла ибну Мас’уд болгон, ал кийин Иракка көчүп кеткен. Төртүнчү өзгөчөлүгү, Адил Халифтердин заманындагы ислам укугунун кээ бир Шарияттын мыйзамдары эки факторго карата өзгөртүлгөн: ошол мыйзамдын себебинин же социалдык шарттардын жок болушу. Оболку фактордун мисалы, Халиф Умар тарабынан жаңы Мусулман болгондорго жана мусулман болууга ниети болгондорго борбордук казынадан (Байтул-маал) акча берүү адатын токтоткон. Умардын көз карашында, мындай практиканы Пайгамбар Исламдын алгачкы күндөрүндө колдонгон. Анткени, ал мезгилде Исламды колдо болгон бардык каражат менен сактоо, жөлөө зарыл болчу. Эми бул ыкманын зарылчылыгы болбой калды. Кийинки, фактор (социалдык шарттардын эволюциясы) ажырашуу мыйзамдарына өзгөртүүлөрдү киргизди. Ислам мамлекетине кошулган жаңы өлкөлөрдөн чоң байлыктар келе баштаганда үй-бүлөө куруу (бир же бирден көп аял менен) оңой болгондуктан, ажырашуулардын саны өтө көбөйүп кеткен. Ажырашуу мүмкүнчүлүгүнөн кыянат менен пайдаланууну токтотуу максатында Халиф Умар, бул мыйзамдын бир аспектинде өзгөртүү киргизди. Пайгамбардын заманында бир убакта кезеги менен үч жолу талак деп ажырашууну жарыялоо мүмкүн эле. Ал бир жолку жарыялоо болуп эсептелип, кайра кайтарылышы мүмкүн эле. Халиф Умар мындай бир убакта көп жолу кайталанышты милдеттүү аткарылуучу жана кайтарылышы мүмкүн болбогон деп жарыялаган. Бешинчиси, Пайгамбар жашаган убактагы сыяктуу эле, Адил Халифтердин заманындагы мазхаб бир болгон жана мамлекеттен тышкары каралбаган. Ар бир Халифтин заманындагы мазхаб анын өз мазхабы эле. Анткени Ижтихад же Ижмаъ методдору колдонулганда ар бир укуктук маселенин чечиминде анын акыркы сөзү чечүүчү ролду аткарган. Ошондуктан, Халиф тарабынан ушундай жолдо өкүм чыгарылганда Халифтин тирүү убагында анын келечектеги мураскерлери тарабынан ачык тирешүү болгон эмес. Бирок, кийинки Халиф бийликке келгенде мурдагы халифтин мазхабынан өйдө келип, мурдагы халифтин өкүмдөрү жаңы Халифтин көз карашына жана пикирине карата өзгөртүлгөн.

Ал –Хукм (Норма).

¹ Ал-Бухарий, Сахих ал-Бухарий, 4-том, 442-б., № 667, Абу Давуд, Сунан Абу Давуд 3-том, 1036-б., № 3643

Ал-Хукм сөзүнүн тилдеги мааниси бир нерсени башка нерсеге карата “тутуу”, “тоскоол кылуу” жана “буйрук берүү” дегенди туюндурат. Философияда жана логикада эки ар башка нерселердин, идеялардын ортосунда позитивдүү же негативдүү байланышты (иснад) орнотуу, “бул мындай”, “бул мындай эмес” деп айтуу менен ал - хукм деген түшүнүк жаралат жана бул байланыш жана аны түшүнүү дагы ал - хукм деп аталат.

Илм ал-Фикхтагы норма (хукм), ал-кайда (эреже) маанисинде колдонулат. Ошондой эле, “из же бир нерсеге таянган натыйжа” деген мааниде да колдонулат.

Шаафийлердин аныктамасында: “Ал - хукм – бул, жогорку укукту Орнотуучу (Кудай) тарабынан мусулмандардын иштерине карата изилдөө, тандоо жана орду менен байланыштагы мамилеси”. Мисалы, “милдеттеринерди актаргыла” деген буйрук шарияттык норма (хукм) деп эсептелет. Башкача айтканда, бул Аллахтын мусулмандарга келишимдин шарттарын аткарылышыны талап кылган кайрылуусу. Бул кайрылуу келишимдерди (диний жана динден тышкары) аткаруу милдетине (ийжаб) тийешелүү.

Ханафийлердин аныктамасында: “Ал - хукм – бул, мусулмандардын иштерине карата керектүүлүк, тандоо жана орду менен байланышта болгон Аллахтын кайрылуусунун натыйжасы”. Мисалы, “милдеттеринерди актаргыла” деген буйрук келишимдердин аткарылышын талап кылган норма (хукм) чыгарылат.

Нормалар эки түргө бөлүнгөн:

- ✚ ал-азийма;
- ✚ ал-рухса.

Ал-азийма, сөздүн тилдеги мааниси “ниет”, “чечкиндүүлүк”. Илм ал-Фикхта мындай аныктама берилген: “Оорчулуктар (машакат) жана зарылдык (зарурат) сыяктуу жөнү бар себептерге карабастан эң баштан орнотулган негизги нормалар. ”Ушуга байланыштуу ал-азима – фарз, важиб, харам, макрух, мандуб, мубах сыяктуу баардык баштан орнотулган нормаларды камтыйт. Ал-азийма нормалары негизги нормалар болуп, баштапкы доордо оорчулук жана зарылдык сыяктуу жөнү бар себептерге байланыштуу болбой туруп киргизилген, жана мусулмандар күндөлүк шарттарда бул эрежелерди аткарууга милдеттендирилген.

Жогорку нормалардан айырмаланып, ал - рухса деп аталган нормалар – жалпы тараган оорчулук жана зарылдык себептерге байланыштуу кайра орнотулган жана мусулмандарга ал – азийма нормалардан баш тартууга руксат берген эрежелер, женилдетилген нормалар деп эсептелет. Мисалы, орозо кармоо баардык мусулмандар үчүн фарз. Бул норма негизги норма жат ал – азийма болуп эсептелет. Бирок, ооруп жаткан мусулмандарга жана сапарда жүргөндөр үчүн, аларга каршы турган оорчулуктарга карата орозо кармоодогу жеңилдиктер берилгени болсо, ал – рухса деп аталат. Мын-

дай көз карашта ал – азийма жана ал – рухса нормалары баштан орнотулган нормаларга кирет.

Ал – рухса, сөздүн тилдеги мааниси “жеңилдетүү”, “уруксат берүү” дегенди туюндурат. Илм ал-Фикхта, бул норма мындай аныкталат: “Оорчулук же зарылдык сыяктуу негиздүү себептерге байланыштуу болуп, кийин (кайрадан) орнотулган жана мусулмандарга ал – азийма нормасынан баш тартууга уруксат берген жеңил нормалар” аталат.

Ислам укугунун негизинде тыюу салынган иш-аракетти жасоо же милдеттүү (важиб) аракетти жасоодон баш тартуу күнөө жана айып болуп эсептелет. Бирок, ал – рухсада бул эреже колдонулбайт. Ошондуктан, ал - рухса же уруксат берилген шартта, тыюу салынган аракетти (харам) жасаган киши жазаланбайт, же милдеттүү аракетти (важиб) жасабаган бирөө айыпталбайт. Анткени, кээде ал-рухсада тыйылган нерселер (харам) уруксат берилген нерселердин (мубах) категориясына өтөт, кээде милдеттүү аракетти жасоодон баш тартуу уруксат берилген статуска ээ болот. Ошондуктан, ал – рухса эки категорияга бөлүнөт:

1. Жасоого уруксат берүү – ал-рухса, тыйылган нерселерди (харам) жасоого уруксат берет: ал – азийма бир нерсени жасоого тыюу салган болсо, ал – рухса аны жасоого мүмкүн (мубах) кылат же жасалышын милдеттүү (важиб) кылат. Керектүү шартта, оордук же зарылдыкта тыйылган нерселер (харам, мамнуъ) уруксат берилген нерселер (мубах) катарына өтөт.

2. Баш тартууга уруксат берүү. Бул сыяктуу нормалар “Түзүлгөн” (ал-вазый) нормалар деп аталат жана жогорку укукту Орнотуучу (ал-Шаарий) тараптан коюлган шарияттын ортосундагы байланыштан (мотивациялык, шарттуу, себептүү, негиздүү, аныкталган, тоскоол болгон) пайда болгон. Түзүлгөн нормалар бул учурда бир нерсени башка бир нерсеге себеп (себеп), шарт, иллат, алакат, негиз (рукн), тоскоол (манъ) кылууну милденедирет. Мисалы, мураска өтүү жана керээз калтыргандын өлүмү өз ара байланышта. Башкача айтканда мурас кагаз жазган кишинин өлүмү анын туугандарынын мураска ээ болушуна себеп болот.

Түзүлгөн нормалардын категориялары:

- Таяныч (рукн);
- Түрткү (иллат);
- Себеп (Сабап);
- Шарт (шарт);
- Алакат (белги);
- Тоскоол (манъ).

Түрткү (иллат).

Иллат сөздүн тилдеги мааниси “өзгөртүүлөр”, “четке чыгуу” дегенди туюндурат. Адамдын денесин өзгөртүүчү оору дагы иллат деп аталат. Иллат нормага (хукм) өзгөртүү киргизет. Ал дагы жок болгон норманы аныктайт, же аналогияда (кыяс) болгондой жеке норманы жалпы норма кылат.

Ислам укугунун илимпоздорунун колдонуусунда, иллат – бул, норманын (хукм) таянган жана

өзүнө кошкон же окшоштурган норманын бар экенин билдирет. Бул учурда иллат кандайдыр бир норманы табат же нормага таасир кылган фактор болот. Эгерде маселеде түрткү (иллат) бар болсо, норма (хукм) да бар болууга тийиш, эгерде түрткү болбосо, анда норма да болбойт.

Ал-иллаттын түрлөрү:

○ Толук түрү (аталышына, маанисине жана орунга карата иллат).

Иллат – бул шариаттын нормасын сүрөттөө, көрсөтүү үчүн түзүлгөн, норма менен кошо берилген, анын таасирдүү фактору. Ханафийлер мындай иллатты аталышына, мазмунуна жана ордуна туура келген норма деп аташат.

Мисалы, сатуунун нормасы болуп мүлк саналат. Эгер сатып алуу келишими туура түзүлгөн болсо жана токтотулбаган, алдын ала эч кандай жанылыш болбосо, иллат толук турдө болот, мүлк нормасы анын натыйжасында тез арада ортого чыгат. Сатуучу ал мүлктүн баасына ээ болот, сатып алуучу болсо – мүлктү алат. Туура жана туруктуу никелешүү (никах) эркек менен аялдын ортосундагы мыйзамдуу мамилелер үчүн толук түрткү болот. Ошондой эле, бир адамдын атайылап өлтүрүлүүсү өч алуу үчүн толук түрткү болот.

○ Толук эмес түрү.

Иллат дайыма толук болбойт. Кээ бир тоскоолдуктар норманын (хукм) тез арада ортого чыгуусуна бөгөт болот. Тоскоолдук жок кылынганда норма ачыкка чыгат.

Себеп (Сабаб).

Себеп эки мааниге ээ – тар жана кенен.

Себеп, тар маанисинде: норманын түздөн түз таасирдүү фактору болбосо дагы, анын аткарылышына каражат же жолу болот. Ошондуктан, иллат менен себептин ортосунда айырмачылык бар. Мисалы, арак ичип мас болуу (искар) түрткү (иллат) болот. Ал эми, убакыттын кириши намаздын важиб болушуна себеп болот.

Себеп, кенен маанисинде: себеп шариаттык норма же белгиси үчүн аныктоочу (муъарриф) жана ошондой норманын бар экенине көрсөткүч болуп эсептелет. Эгер шариаттык норманы аныктоочу (муъарриф) менен норманын ортосунда логикалык байланыш бар болсо, аны түрткү (иллат) жана себеп (сабаб) деп аташат. Эгер логикалык байланыш болбосо, жалгыз себеп (сабаб) деп аталат. Мисалы, убакыттын кириши намаз окуу үчүн себеп болот, түрткү болбойт. Анткени, убакыт менен намаз окуунун ортосунда кандайдыр бир логикалык байланыш жок. Ичип мас болуу арак ичүүнү тыюуга түрткү да, себеп да болот. Анткени, арак ичүүгө тыюу салуу менен арактын ортосундагы логикалык байланыш пайда болот. Аракка тыюу салуу акылды коргойт. Бул учурда түрткү (иллат) туура келген жана таасирдүү фактордун ордун ээлейт жана нормага таасир этет. Себеп (сабаб) андай болбойт.

Шарт (Шарт).

Шарт – бул, кандайдыр бир норманын бар болушунун негизи. Шарт жок болгондо, норма дагы жок болот. Бирок, шарттын бар болушу дагы, норманын бар болушуна себеп эмес. Бир жактан шарт, башка жактан себеп менен иллаттын арасындагы айырмасы ушунда. Мисалы, даарат алуудан кийин намаз окуу талап кылынбайт. Эки күбөнүн бар болушу менен нике кыйылышы талап кылынбайт. Бирок, даарат албай туруп туура намаз окууга болбойт жана эки күбө болбогон нике мыйзамсыз деп табылат.

Аламат (Белги).

Норманын бар болушу аламатка тийешелүү эмес, ал болгону норманы аныктайт жана түшүндүрөт.

Аламаттар төрткө бөлүнөт:

➤ Таза аламат. Мисалы, намаздагы такбирлер бир рукудан башка рукуга өтүүнүн белгиси.

➤ Шарттуу аламат. Никеден турган аялдан төрөлгөн баланын ата теги тастыкталат. Ошондуктан, төрөлүү ата тектин шарттуу белгиси болот.

➤ Себептүү аламат. Шариаттагы себептерге окшош болот. Мисалы, убакыт намазга тийешелүү себеп (сабаб) же түрткү (иллат) болот. Ырасында, убакыт намаз окууга таасир этпейт. Намаз окуу милдети Аллахтын буйругу. Убакыт болсо бул аламат (белги) жана намаз окуунун парз экенин аныктайт.

➤ Өзгөчө аламат. Бул чыныгы себептер менен чыныгы шарттар. Мисалы, асмандагы күндүн чыгышы күндүн бар болушуна себеп же аламат боло алат. Туура (сахих) никелешүүнүн шарты күбөлөрдүн болушу. Ошондой эле, никелешүү учурунда күбөлөрдүн болушу бул никелешүүнүн туура болушунун белгиси.

Таяныч (Рукн).

Бир бүтүндүн пайда болушуна себеп болгон бөлүгү рукн деп аталат. Бул бөлүгү жок бир бүтүн болбойт. Мисалы, никелешүү, ижарага алуу, сатуу келишимдеринин таянычы (рукн) зарылдык жана кабыл алынышы мүмкүн болгон нерсе. Келишимдерди түзүүдө зарылдык менен кабыл алынышы мүмкүн болушу шарт.

Намаздын таянычы (рукн) бул кыям (туруу), кырат (Куран окуу), руку (ийилүү), сажда (чекесин жерге тийгизүү), каъда ахира (акыркы олтуруу). Булардан бирөө эле жок болсо, анда намаздын окулушу туура эмес деп таанылат.

Рукн экиге бөлүнөт:

1. Башкы таяныч. (ал-рукн ал-аслий).

2. Кошумча таяныч. (ал-рукн ал-заид).

Ишенүү (ыйман) тил менен айтылып, жүрөк менен тастыкталат. Жүрөктө тастыктоо – бул, башкы таяныч (а-рукн ал-аслий) болот. Тил менен айтуу – бул кошумча таяныч (ал-рукн ал-заид). Демек, жүрөк менен тастыкталбаса ыйман жок деп эсептелет. Ошондо, коркунучтуу жагдайда ыйманын жашыруу максатында, тил менен динди кабыл

албай жашырган кишинин ыйманы бузулбайт. Анткени, бул ал-рукн ал-заид болуп саналат.

Тоскоол (Манъ).

Манъ – бул, шариаттын амалы. Нормада сөз болгон кайсы бир нерсенин бар болушуна каршы турган жана ошол нерсенин бар болушуна тоскоол болгон норма.

Манъ экиге бөлүнөт:

1. Себеке таасир этүүчү тоскоол.

2. Нормага түз таасир эткен жана аны жокко чыгаруучу тоскоол.

Алсак, биринчи тоскоол үчүн зекет берүүгө таасир этүүчү деп карыз эсептелет. Экинчи тоскоолдун мисалы болуп, баланын атасы болуу жазалоого тоскоол болот. Шек туудуруу жазалоонун чегин аныктоого тоскоол болот.

Адабияттар:

1. Исмаилов А., Абдылдаев Д., Доолов С., Гавай С., Ыйык Куран кыргызча маанилери менен – Стамбул, 2006, 604 б.;
2. Мухаммад ибн Исмаил ал-Бухарий, Сахих ал-Бухарий, ал-Мансура, Египет, 2002.;
3. Имам Муслим, би шарх Имам ал- Нававий, Сахих Муслим, Бейрут, 1990.;
4. Маннааъ ал-Каттаан, Тарих ал-Ташриъ ал-Исламий, Эр-Рияд, 1996, 425 б.;
5. Абдул ваххаб Халлаф, Хуласат Тарих ал-Ташриъ ал-исламий, Египет, 2001, 107 б.;
6. Абдулкарим Зийдан, ал-Мадхал лидирасат ал-Шариъа ал-Исламийя, Каир, 2001, 425 б.;
7. Шейх Мухаммад Абу Захра, Мухазарат фи тарих ал-Мазахиб ал-фикхийя, Каир, 1996, 603 б.;
8. Юсуф ал-Каразавий, Мадхал лидирасат ал-Шариъа ал-Исламийя, Бейрут, 1993, 257 б.;
9. Мухаммад ал-Хазар Хусейн, ал-Шариъа ал-исламийя салиха ликулли заман ва макан, Каир, 1999, 95 б.
10. Мухаммад ал-Хударий. Тарих ал-ташриъ ал-исламий. – Бейрут: Дар аль-Фикр, 2000. – 216 б.
11. Али ал-Салабий. Ал-тарих аль-исламий. В 2 т. – Каир: Дар ибну Жавзий, 2007.
12. Бидая ва ниях. Исмаил ибн Касир ал-Димашкий. В. 11 т. – Каир: Дар ал-Хадис, 2001.
13. Рашад Хасан Халилий. Тарих ал-фикх ал-исламий. – Каир: Жамиъа аль-Азхар, 2004. – 286 б.
14. Абу-Амина Билял Филипп. Эволюция фикха. – Киев: Ансар Фаундейшн, 2001. – 224 б.
15. Авксентьев А.В.. Ислам и быт / А.В. Авксентьев. – Ставрополь: Ст. кн. изд-во, 1964. – 80 б.
16. Авксентьев А.В. Коран, шариат и адаты / А.В. Авксентьев. – Ставрополь: Ст. кн. изд-во, 1966. – 144 б.
17. Али-заде А. История и правовые методы ханафитского мазхаба / А. Али-заде // URL: <http://www.tataroved.ru/religion/publ/1>.

Рецензент: д.ю.н. Мамбеткулов А.Ш.